

Å møte makten med sannhet

AV TOR ARNE S. BERNTSEN

«The truth that makes men free is for the most part the truth which men prefer to hear»¹

De tolv spionene

Moses stod på en høyde og så utover Kanaan, landet som Herren hadde lovet Israelfolket. De hadde flyktet fra fangenskap i Egypt og nå var de der endelig. På terskelen til det lovede land. Men Moses var også bekymret. Hva ville møte dem? Ingen hadde vært der før, og han trengte å vite hva han skulle forberede seg på. Ville folket i Kanaan ty til våpen og forsvare landet sitt? Moses sendte tolv spioner av gårde for å undersøke.

Etter førti dager ute i felt kom spionene tilbake med ferske etterretningsrapporter. Folket hadde etter hvert mistet troen på Guds løfte om land. Ti av spionene ga derfor det svaret som de trodde Moses og folket ville høre: at byene var tungt befestet og at landet var umulig å innta. De to siste spionene, Josva og Kaleb, rapporterte det de hadde sett: at folket i Kanaan var fredelig innstilt, og at det ikke ville by på store utfordringer å slå seg ned der.

På grunn av de ti spionene som ikke hadde vært sannferdige da de rapporterte tilbake til Moses, ble Israelfolket straffet av Gud og måtte vandre hvileløst omkring i ørkenen i førti år. For Josva, derimot, ventet heder og forfremmelse. Kun for å ha fortalt sannheten. Han tok senere over etter Moses, og var også den som til slutt førte folket inn i Kanaan. Det er altså gode karrieremuligheter for sannferdige og dyktige etterretningsoffiserer, skal vi tro fortellingen.

Det er mye å lære om etterretning for den som tar seg tid til å lese i Bibelen. Fortellingen om Moses og de tolv spionene er en av mange gammeltestamentlige tekster om emnet. Det interessante med akkurat

---

¹ Herbert Agar (1942) *A Time for Greatness*.

fortellingen om de tolv spionene er at den illustrerer en ganske klassisk problemstilling innenfor etterretningsfeltet, nemlig fristelsen til å gi sin oppdragsgiver de svarene og den sannheten man tror de vil ha. Det er også problemstillingen som utgjør temaet for denne artikkelen.

Sannhet og etterretning

Hovedinngangen til CIAs hovedkvarter i Langley er dekorert med de kjente ordene fra Johannesevangeliet: «Da skal dere kjenne sannheten, og sannheten skal sette dere fri». I kjernen av all etterretningsvirksomhet er søken etter sannhet. Fra et etterretningsperspektiv handler det om å gi sine oppdragsgivere en så rett og sannferdig beskrivelse av den gitte situasjonen som mulig. Dette igjen danner grunnlaget for iverksetting av ulike sikkerhetspolitiske tiltak (Godfrey, Jr. 1978, 625).

Å søke sannheten er imidlertid enklere sagt enn gjort. Et annet sted i Johannesevangeliet stiller nemlig den romerske guvernøren Pontius Pilatus det spørsmålet som enhver etterretningsoffiser og analytiker på et eller annet tidspunkt må forholde seg til i sitt arbeid: Hva er sannhet? Selv om det å søke sannheten er det etterretningsvirksomheten handler om, så er det ikke så enkelt å vite akkurat hva sannheten er.

En grunn til det er at det ikke alltid finnes noen klar sannhet å avdekke. Enten fordi man ikke har tilstrekkelig informasjon innenfor det bestemte saksområdet, eller fordi sannheten på en eller annen måte er fortrenget. Men det kan også være fordi man har så mye data («big data») tilgjengelig at det er uklart hvilken sannhet all informasjonen egentlig peker mot. Kanskje finnes det heller ikke én sannhet, men flere sannheter? Det er også et stort filosofisk spørsmål hvorvidt det i det hele tatt finnes noe som kan kalles sannhet.

En særlig utfordring innen etterretningen er at sannheten i mange tilfeller er beskyttet. Fordi sannheten består av en rekke fakta, intensjoner og andre forhold som kan ha stor nasjonal eller sikkerhetspolitisk betydning, er det noe som må tildekkes og skjules fra omverdenen. Sannheten må underlegges hemmelighold. Å få tilgang til slik informasjon kan innebære at man må ta midler og metoder i bruk som vi ellers ville vurdert som moralsk tvilsomme. Mye av diskusjonen innen feltet etterretningsetikk handler nettopp om hvordan dette dilemmaet skal håndteres.

Det er også andre forhold som kompliserer etterretningens søken etter sannhet. Ikke minst det at sannheten sjeldent lar seg fange i ett enkelt faktum. Stort sett består sannheten av en kombinasjon av ulike fakta og vurderinger

(Godfrey, Jr. 1978, 633). Man må vurdere om kildene er pålitelige. I hvilken grad støttes informasjonen av andre kilder og annen tilgjengelig kunnskap? Det kreves også vurdering for i det hele tatt å kunne si noe meningsfullt om hvor informasjonen skal plasseres i det større bildet. Særlig utfordrende blir slike vurderinger når man skal forsøke å si noe om mulige konsekvenser for fremtiden, noe ingen av oss har sikker kunnskap om.

Nå kjennetegnes imidlertid etterretningsanalytikere sjeldent av enkle svar og utvetydige anbefalinger. Stort sett er det unntaket. De fleste etterretningsoffiserer og analytikere er svært moderate når de skal gi sine vurderinger. Og de baserer seg på en språkbruk som er «vague-to-the-point-of-nebulous verbal characterizations of the likelihood of outcomes» (Tetlock & Mellers 2011, 548). Nettopp fordi verden er så kompleks, er det vanskelig å trekke noen klare årsakssammenhenger uten samtidig å komme med en rekke forbehold.

Å avdekke hva som er sannheten krever imidlertid ikke bare omfattende analysearbeid, det krever også ansvarlighet. Som etterretningsoffiserer og analytikere forventes det at man forholder seg til og formidler kunnskap på en saklig og etterrettelig måte. Å presentere subjektive vurderinger forkledd som objektive sannheter, bryter på en grunnleggende måte med etterretningstjenestens profesjonsetikk. Det kan også sette menneskers liv i fare. Det holder altså ikke bare å søke sannheten, man må også opptre med sannferdighet.² Sannheten er ikke bare et objekt for vår søken, det er også en dyd i vår søken.

I etterretningsarbeidet er uavhengighet, objektivitet og nøytralitet sentrale verdier. Så langt som mulig søker man derfor å unngå at andre forhold og faktorer påvirker analysene. Samtidig, uenighet om hvorvidt en etterretningsvurdering er god eller ikke, handler ikke alltid om at vi er uenige om fakta, men like mye skyldes det at vi styres av ulike verdioppfatninger.³

Selv om nøytralitet og objektivitet er viktige idealer, vil alltid subjektive og forhåndsinnfattede oppfatninger virke inn på analysene. Med andre ord, så lenge det er mennesker som analyserer, vil politiske og ideologiske sympatier spille en rolle. En sannferdig og faglig tilnærming til arbeidet innebærer også villighet til å sette ens egne forutsetninger og sympatier under et kritisk søkelys.

---

² «Vi søker sannheten og utarbeider og formidler etterretninger på en objektiv måte» Etterretningstjenesten. «Etsiske retningslinjer» 2016, s. 6.

³ Tidligere direktør for CIA, Robert M. Gates, sa i en tale til sine medarbeidere i 1992: «And because seeking the truth is what we are all about as an institution, as professionals, and as individuals, the possibility – even the perception – that that quest may be tainted deeply troubles us, as it long has and as it should» (Gates 1992).

Maktens påvirkning

Hvor etterrettelig og faktaorientert en etterretningsoffiser enn er i sitt arbeid, vil det alltid være kamp om sannheten, om forståelsen av virkeligheten. Det er alltid de som har interesser av at bestemte perspektiver og sannheter skal løftes fram, ikke minst fra politisk hold. Det er også her at etterretningen er i tettest berøring med makten og det politiske felt, og kravet om en sterkt innarbeidet profesjonsetikk blir særlig viktig.

For selv om søken etter sannhet er en sentral verdi i etterretningstjenesten, kan den ofte stå i et spenningsfylt forhold til kravet om politisk relevans. Dette er en spenning som kan oppleves på ulike nivåer i en etterretningsorganisasjon. På den ene siden må etterretningen være politisk uavhengig i sin søken etter sannhet. Det innebærer at det er de profesjonelle krav som styrer analysene og de konklusjonene som trekkes, og ikke eventuelle politiske forventninger.

På den andre siden er etterretningen underlagt statlig kontroll og myndighet, og det må forventes at etterretningen som leveres er relevant for de nasjonale myndigheter. Etterretningen må gi informasjon som er pålitelig, objektiv og politisk nøytral, og som bidrar til at myndighetene står godt rustet til å ivareta nasjonal sikkerhet og suverenitet. I praksis kan det imidlertid ofte være en glidende overgang mellom en legitim forespørsel om å «ta en ny titt» på dataene og et illegitimt krav om å få levert etterretningsprodukter som bedre støtter opp under gjeldende politikk (Tetlock & Mellers 2001, 543).

I de fleste tilfeller vil den etterretningsinformasjonen som fremlegges samsvare med de politiske myndighetenes øvrige sikkerhetspolitiske prioriteringer. I andre tilfeller, derimot, kan de sannheter som avdekkes gjennom etterretningsarbeidet, så tvil om de sannhetene vi tar for gitt og som er ønsket fra politisk hold. Samtidig synes det oftere å være tilfellet at etterretningen implisitt bidrar til å kaste tvil over gjeldende politikk enn at den helt ukritisk underbygger den (Godfrey, Jr. 1978, 633). Det handler om at virkeligheten fra et etterretningsfaglig perspektiv fremstår som mer kompleks og usammenhengende enn den gjør sett fra et politisk og ideologisk perspektiv.

En ting handler om hvordan etterretningsinformasjonen blir brukt politisk. Ethvert etterretningsprodukt, i den grad den blir gjort offentlig tilgjengelig, vil alltid kunne tas til inntekt for en eller annen politisk posisjon. Kunnskap er makt. Og hvordan makten bruker kunnskapen er det vanskelig å styre. Noe ganske annet er det når etterretningen og dens profesjonsutøvere selv undergraver sannheten for å gi politikerne de svarene som etterspørres. Som E. Drexel Godfrey, Jr. skriver: «[for] those whose business is truth, the first duty is

to guard against those personal and institutional frailties that make a mockery of the search for truth» (Godfrey, Jr. 1978, 636).

Å møte makten med sannhet uttrykker en helt grunnleggende forpliktelse i etterretningsprofesjonen. Det kan imidlertid være krevende. I møte med ens oppdragsgivere kan det være fristende å tilpasse sine analyser slik at man unngår motstand, og særlig hvis man vet at konklusjonene man kommer med ikke blir godt mottatt. Det kan også være fristende å tildekke faglige forbehold slik at etterretningsanalysen fremstår som mer konkluderende enn det man har belegg for. Samtidig er man ikke betalt for å gi de politiske beslutningstakerne den sannheten de ønsker å høre. Etterretningens hovedoppgave er tross alt å utstyre makten med kunnskap slik at de kan handle rett – uavhengig av hvor ukomfortabelt det gjør dem (Born 2004, 3).

Etterretningen må fastholde sannhet som en grunnleggende kjerneverdi som ikke lar seg styre av politiske bestillinger eller forventninger. Og de må være på konstant vakt mot forhold som tilslører oppdraget deres. Det er særlig viktig fordi konsekvensene av å miste sannheten av syne kan bli så alvorlige. «Any distortion in analysis», skriver David Shedd, «has the potential to lead to flawed policy decisions and, in the long term, to failed policies» (Shedd 2015). Hvor galt det kan gå når etterretningen mister sine sannhetsidealer og gir etter for maktens press, er Irak-krigen i 2003 et godt eksempel på.

Sannheten utviskes

11. februar 2003 steg den amerikanske utenriksministeren Colin L. Powell opp på talerstolen i FNs hovedkvarter i New York for å tale til sikkerhetsrådets medlemmer. Foran forsamlingen og millioner av mennesker som fulgte talen på TV la han fram bevis for at Saddam Hussain var i besittelse av masseødeleggelsesvåpen. Senere i talen sa han: «My colleagues, every statement I make today is backed up by sources, solid sources. These are not assertions. What we're giving you are facts and conclusions based on solid intelligence».⁴ Bare fem uker senere var de første flyene på vingene over Bagdad.

Hovedpremisset bak USAs militære intervensjon i Irak i 2003 var at Saddam Hussain hadde masseødeleggelsesvåpen, og at det var en overhengende fare for at disse våpnene ville havne i hendene på terrorister. Det viste seg imidlertid at Irak ikke hadde masseødeleggelsesvåpen. Det var heller ingen klare forbindelser mellom Saddam Hussain og al Qaida. Etterretningsinformasjonen var svak og

---

⁴ The Guardian, «Full text of Colin Powell's speech», 5. February, 2003.

utilstrekkelig. Flere, deriblant Richard K. Betts, har beskrevet USAs militære intervensjon i Irak i 2003 som den største skandalen i moderne amerikansk etterretningshistorie (Betts 2007, 114).

En grunn til at etterretningsinformasjonen var for dårlig var at man ikke hadde tilstrekkelig gode kilder. Den informasjonen man hadde var upålitelig og til dels utdatert. En av etterretningskildene var blant annet en irakisk opposisjonspolitiker. Men vel så viktig var at man fra politisk hold var på jakt etter etterretningsinformasjon som kunne understøtte en militær intervensjon.

Pentagon hadde nedsatt en egen etterretningsenhet kalt Counter Terrorism Evaluation Group. Analytikerne hadde blitt håndplukket til å sitte i etterretningsenheten. Dette var en enhet som produserte en rekke spekulative etterretningsrapporter og som langt på vei «were cherry-picking the intelligence in order to draw links between al Qaeda and Iraq and thereby justify intervention» (Gompert, Binnendijk, Lin 2014, 169). Til og med de britiske etterretningstjenestene mente at man var på jakt etter etterretningsfunn som kunne underbygge konklusjoner som allerede var trukket fra politisk hold.

CIA ble gitt oppgaven å utvikle en National Intelligence Estimate (NIE) på vegne av det amerikanske senatet. CIA hadde akkurat blitt ydmyket av de overraskende terrorangrepene den 11. september, og hadde ikke råd til å feile igjen. De måtte også forholde seg til rapportene som kom fra Pentagons etterretningsenhet. Dette var rapporter som visepresidenten i stor grad baserte sine vurderinger på (Gompert, Binnendijk, Lin 2014, 169). Så da CIA kom med sin National Intelligence Estimate i oktober 2002, ble det konkludert med at Irak hadde kjemiske og biologiske våpen, og var i gang med å starte opp igjen deres atomvåpenprogram. Det er denne rapporten som regnes som bakgrunnen for at USA igangsatte en militær intervensjon i Irak.

Rapporten var imidlertid ikke like entydig som konklusjonen tydet på. Det var lagt inn flere forbehold, som blant annet skyldtes at man ikke hadde tilstrekkelig etterretning til å gi noen klare anbefalinger. Men disse forbeholdene ble fjernet fra sammendraget. Etter hvert som etterretningsrapporten beveget seg oppover kommandokjeden, ble konklusjonene stadig mer utvetydige. Kun oppsummeringen ble avgradert. Fjernet var dermed de fleste motforestillinger og bevis som pekte i motsatt retning som rapporten også inneholdt. Og som Gompert, Binnendijk og Lin skriver: “The fact that the NIE concluded that there was no operational tie between Saddam and al Qaeda did not offset this alarming assessment” (Gompert, Binnendijk, Lin 2014, 169).

I Senatets høring om de amerikanske etterretningstjenestenes rolle i etterkant av Irak-krigen, ble en lang rekke av analytikere intervjuet om hvordan dette

kunne skje. Konklusjonen fra Senatets høring var at det ikke var noe som tydet på at analytikere hadde blitt utsatt for politisk press for å endre eller tilpasse sine etterretningsanalyser. Den samme konklusjonen kom også Silberman-Robb kommisjonen til. Men de innrømmet at analytikerne tross alt hadde arbeidet i et miljø som var sterkt preget av politiske interesser.

Paul R. Pillar er kritisk til disse konklusjonene. Pillar er tidligere CIA analytiker, og han var etterretningsansvarlig for Midtøsten under opptakten til Irak-krigen i 2003. Han mener det er svært usannsynlig at etterretningsanalytikere vil innrømme at de var styrt av politiske hensyn. At analytikerne skulle stå åpent fram og innrømme at de hadde sviktet sine profesjonelle idealer om nøytralitet og objektivitet, er nærmest utenkelig, hevder Pillar.

At etterretningen ble politisert handlet ikke om at analytikerne ble tvunget fra politisk hold til å komme med bestemte svar. Snarere var det slik at analytikerne gradvis ble mer og mer fanget av den sikkerhetspolitiske konteksten. Og at dette etter hvert fikk en for stor innvirkning på etterretningsanalysene. Pillar skriver videre: «It was clear that the Bush administration would frown on or ignore analysis that called into question a decision to go to war and welcome analysis that supported such a decision. Intelligence analysts felt a strong wind consistently blowing in one direction» (Pillar 2006).

Sannhet og legitimitet

Eksempelet med Irak-krigen i 2003 understreker nettopp hvor viktig sannheten er i etterretningen. Og hvor dramatiske konsekvensene kan bli når man mister sannhet, faglighet og etterrettelighet som bærende prinsipper i tjenesten. Nå er det imidlertid sjeldent at konsekvensene blir så dramatiske som i dette eksempelet. I de langt fleste tilfellene så handler det ikke om kriger blir igangsatt uten et saklig grunnlag.

Men konsekvensene av å miste av syne sannheten som en grunnleggende verdi kan fortsatt være alvorlige. Ikke minst fordi slike hendelser kan bidra til å undergrave den grunnleggende tillit og legitimitet som etterretningstjenestene i et demokratisk samfunn som vårt er helt avhengig av. Og fordi vi er avhengig av etterretningstjenestene for å sikre nasjonal sikkerhet og suverenitet, må vi kunne stole på at «those in the business of truth» tør å møte makten med sannhet, uansett hvor ubehagelig det kan være (Godfrey, Jr. 1978, 636). Nå kan imidlertid de mest kyniske av oss si at krigens første offer er sannheten. Og når sannheten først har blitt underlagt makten og ideologiene, slik vi så under opptakten til Irak-krigen i 2003, er det ingen vei tilbake. Da er det makten som rår.

Men samtidig, så lenge vi fastholder at sannhet er en grunnleggende verdi, så vil vi, på tross av misbruk, også søke å gjenopprette den. Da det i 2007 skulle utnevnes ny direktør for de nasjonale etterretningstjenestene i USA, var viseadmiral Michael McConnell en av kandidatene til stillingen. Og han måtte stille til jobbintervju for det amerikanske Intelligence Select Committee.

Komitelederen forklarer at etterretningsjobben handler om å hindre at grusomme ting blir begått mot amerikanske borgere. Men at man i stillingen også har et ansvar for å hindre at USA begår «terrible, reckless mistakes». Med Irak-krigen friskt i minne og en etterretningstjeneste i dyp tillitskrise, avslutter han med å spørre admiralen: «How can we count on you to speak truth to power so these terrible and reckless mistakes won't happen again?»⁵

Litteraturliste

Agar, Herbert (1942) *A Time for Greatness* (London: Little Brown).

Betts, Richard K. (2007) *Enemies of Intelligence: Knowledge and Power in American National Security* (New York: Columbia University Press).

Born, Hans (2004) *The Quarterly Journal*, Vol 3, No. 4, s. 1-13.

Etterretningstjenesten (2016) *Etiske retningslinjer*.

Gates, Robert M. (1992) "Guarding Against Politicization" Remarks by the Director of Central Intelligence made on 16 March in the CIA auditorium. Nedlastet den 18 desember 2017, tilgjengelig på: <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/volume-36-number-1/pdf/v36i1a01p.pdf>; Internett.

Godfrey Jr., E. Drexel (1978) "Ethics and Intelligence", *Foreign Affairs*, Vol. 56, No. 3, s. 624-642.

Nomination of Vice Admiral Michael McConnell to be Director of National Intelligence: hearing before the Select Committee on Intelligence, United States Senate, One Hundred Tenth Congress, first session, February 1, 2007. Nedlastet den 18 desember 2017, tilgjengelig på: <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/hearings/110225.pdf>.

Pillar, Paul R. (2006) "Intelligence, Policy, and the War in Iraq", *Foreign Affairs*, march-april.

Shedd, David (2015) "In Defense of the ISIS Intelligence Whistleblowers", *Defense One*, September 21.

Tetlock, Philip E., Barbara A. Mellers (2011) "Intelligent Management of Intelligence Agencies. Beyond Accountability Ping-Pong", *American Psychologist*, Vol. 66, No. 6, s. 542-554.

Tor Arne S. Berntsen (f. 1978) er feltprest og oberstløytnant. Han underviser i militæretikk ved Forsvarets stabsskole og har en doktorgrad i teologi fra Misjonshøgskolen i Stavanger. Berntsen har tjenestegjort ved Luftkrigsskolen i Trondheim og som feltprest i Afghanistan. Han har også vært managing editor for Journal of Military Ethics.

---

⁵ Nomination of Vice Admiral Michael McConnell to be Director of National Intelligence: hearing before the Select Committee on Intelligence, United States Senate, One Hundred Tenth Congress, first session, February 1, 2007, p. 18.